

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

4^ο διεθνές επιστημονικό συνέδριο

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΣΗΜΕΡΑ:
ΚΡΙΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ

Αθήνα, 10-11 Νοεμβρίου 2011

Η ΣΤΑΔΙΟΔΡΟΜΙΑ ΤΩΝ ΡΟΥΜΑΝΩΝ ΟΙΚΙΑΚΩΝ ΕΡΓΑΤΡΙΩΝ ΜΕΣΑ ΣΤΙΣ ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ ΚΑΘΑΡΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Daria Lazarescu

Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών

Περίληψη: Κεντρικό θέμα της εισήγησης είναι η *σταδιοδρομία* των Ρουμάνων οικιακών εργατριών μέσα στις υπηρεσίες καθαρισμού στην Ελλάδα. Η λογική που ενημερώνει την εισήγηση έχει να κάνει με την προβληματική γύρω από τον ρόλο της οικιακής εργασίας - ένα κατεξοχήν υπηρετικό επάγγελμα - στην απόκτηση συνηθειών, ιδεών και αντιλήψεων από τη πλευρά των εργαζομένων τόσο για τον εαυτό τους όσο και για τη σχέση τους με τον υπόλοιπο κόσμο. Σε αυτά τα πλαίσια, η εισήγηση υπογραμμίζει τη σημασία της έννοιας της επαγγελματικής σταδιοδρομίας για τη σχέση των μεταναστριών οικιακών εργατριών με την εργασία τους, για την οργάνωση της ζωής τους και τις μελλοντικές προοπτικές τους στην ελληνική κοινωνία.

Με γνώμονα τις κλασικές κοινωνιολογικές μελέτες για την επαγγελματική σταδιοδρομία μέσα στις χαμηλού κύρους εργασίες και εξετάζοντας πρόσφατες κοινωνιολογικές μελέτες περίπτωσης (case studies) για την οικιακή εργασία, στην παρούσα εισήγηση αναλύεται η έννοια της σταδιοδρομίας στην περίπτωση των Ρουμάνων μεταναστριών που εργάζονται στις υπηρεσίες καθαρισμού στην Ελλάδα σε δύο διαφορετικούς τύπους απασχόλησης. Από την μια οι αυτοαπασχολούμενες οικιακές εργάτριες και από την άλλη οι μισθωτές εργαζόμενες στα συνεργεία καθαρισμού.

Εισαγωγή - Το πρόβλημα

Το θέμα που πραγματεύεται η παρούσα ομιλία¹ εντάσσεται στο γενικότερο πλαίσιο της κοινωνιολογικής διερεύνησης των επιπτώσεων της εργασίας πάνω στους εργαζόμενους και αφορά την έννοια της σταδιοδρομίας² και πως αυτή διαμορφώνεται μέσα στις υπηρεσίες καθαρισμού στην Ελλάδα. Με άλλα λόγια, το πώς πορεύονται οι άνθρωποι μέσα στο επάγγελμα τους και το πως οι ίδιοι κατανοούν την εξέλιξη αυτή είναι ένα ερώτημα που έχει προβληματίσει την κοινωνιολογική ερευνητική κοινότητα.

Αυτό διότι με τον τρόπο με τον οποίο δομείται και ρυθμίζεται καθώς και ο τρόπος με τον οποίο γίνεται κατανοητή από τους εργαζομένους, η επαγγελματική σταδιοδρομία αποτελεί ένα σημαντικό κοινωνιολογικό εργαλείο που αφενός, χρησιμοποιείται για να καταλάβει κανείς την πορεία της κοινωνικής στρωμάτωσης και κοινωνικής κινητικότητας. Αφετέρου επιτρέπει μια βαθύτερη κατανόηση για το πώς οι ίδιοι οι εργαζόμενοι βλέπουν τον εαυτό τους και γιατί παραμένουν μέσα σ' ένα επάγγελμα. Με άλλα λόγια, η σταδιοδρομία συνδέει το άτομο με την κοινωνική δομή μέσω της σύζευξης του αντικειμενικού με το υποκειμενικό, των πραγματικών γεγονότων/δεδομένων με την ερμηνεία που αποδίδουν τα άτομα στις εμπειρίες τους (Hughes, 1937, Goffman, 1961, Stebbins, 1970).

Και γιατί «σταδιοδρομία» μέσα στις υπηρεσίες χαμηλού κύρους και συγκεκριμένα στις υπηρεσίες καθαρισμού;

Όπως δείχνει η βιβλιογραφία σε διεθνές και ελληνικό επίπεδο, στην πλειοψηφία τους, οι μετανάστες απασχολούνται σε υπηρεσίες χαμηλού κύρους στις κοινωνίες υποδοχής. Πρόκειται δηλαδή, για εργασίες που ένα μέρος της βιβλιογραφίας τις αναφέρει ως δουλειές αδιεξόδου (dead-end jobs) (Therbon, 2006). Ταυτόχρονα, η εργασία σε χαμηλού κύρους υπηρεσίες αποτελεί πηγή μιας σειράς προβλημάτων. Τα προβλήματα αυτά αφορούν τόσο τις συνθήκες εργασίας όσο και την ταύτιση των μεταναστών με τα επαγγέλματα χαμηλού κύρους. Το ερώτημα που τίθεται λοιπόν είναι γιατί οι εργαζόμενοι παραμένουν μέσα στα συγκεκριμένα αυτά επαγγέλματα. Η παραμονή σε έναν τύπο επαγγέλματος χαμηλού κύρους

¹ Η παρούσα ομιλία βασίζεται στην διδακτορική διατριβή η οποία εκπονείται στο τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής του Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών.

² Με τον όρο *επαγγελματική σταδιοδρομία* εννοείται η πορεία ενός εργαζομένου μέσα στο ίδιο το επάγγελμα. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Watson, η επαγγελματική σταδιοδρομία είναι η «*ακολουθία θέσεων από τις οποίες κατά κανόνα περνά ο φορέας μιας επαγγελματικής ιδιότητας κατά τη διάρκεια του μέρους εκείνου της ζωής του που αναλώνει στην επαγγελματική απασχόληση του.*» (Watson, 2005: 231).

είναι μόνο μια «αδιέξοδη» διαδικασία³, χωρίς τη συγκατάθεση του εργαζομένου ή υπάρχουν και εκφάνσεις των χαμηλού κύρους υπηρεσιών που ίσως έλκουν στην παραμονή των εργαζομένων σε αυτές;

Διότι αυτό που μας απασχολεί ως πρόβλημα είναι το γεγονός ότι οι χαμηλού κύρους εργασίες φαίνεται πως εντάσσουν και ενσωματώνουν τους εργαζόμενους σε ένα πλαίσιο σκέψης και δράσης για τον εαυτό και την κοινωνία που αναπαράγουν την ανισότητα και την περιθωριοποίηση.

Το θεωρητικό υπόβαθρο

Ένα σημαντικό μέρος της βιβλιογραφίας, αναφερόμενη στην εργασία σε χαμηλού κύρους επαγγέλματα, κάνει λόγο για έναν καθαρά εργαλειακό προσανατολισμό στην εργασία. Παρόλα αυτά, όπως έχουν αναδείξει οι έρευνες στη βιομηχανική κοινωνιολογία, οι βιοποριστικοί λόγοι σπάνια ήταν σε θέση να εξηγήσουν από μόνοι τους την παραμονή του εργαζομένου μέσα στο επάγγελμα. Οι έρευνες, τόσο σε διεθνές όσο και σε ελληνικό επίπεδο, δείχνουν πως οι εργαζόμενοι στις υπηρεσίες χαμηλού κύρους εγκλωβίζονται στα επαγγέλματα αυτά. Ο εγκλωβισμός αυτός προκύπτει σε δύο επίπεδα. Πρώτον, λόγω αντικειμενικών ανισοτήτων που απορρέουν από τις συνθήκες που επικρατούν στις συγκεκριμένες υπηρεσίες⁴ και δεύτερον, λόγω καινούργιων αντιλήψεων και προσδοκιών που διαμορφώνουν οι μετανάστες εργαζόμενοι στις υπηρεσίες χαμηλού κύρους. Έτσι, σε αντίθεση με τις θεωρήσεις που βλέπουν τα επαγγέλματα χαμηλού κύρους ως δουλειές αδιέξοδου («dead-end jobs»), κλασσικές κοινωνιολογικές μελέτες αλλά και πιο σύγχρονες μικροκοινωνιολογικές έρευνες έχουν αναδείξει ότι υπάρχει μια ολόκληρη διαδικασία η οποία εντάσσει τον εργαζόμενο στο επάγγελμα και τον οδηγεί στην αναπλήρωση της ιδέας της έννοιας της καριέρας.

Ο εργαζόμενος πρέπει να είναι διατεθειμένος να συνεργάζεται και να έχει τη θέληση να συμμετέχει στην διαδικασία παραγωγής εργασίας (Peck, 1996: 23). Πρόκειται για μια επαγγελματική στρατολόγηση⁵ στην οποία αρχικά οι άνθρωποι «μαθαίνουν τα κόλπα»

³ Στη διεθνή βιβλιογραφία γίνεται συχνά αναφορά σε παράγοντες που σπρώχνουν στις χαμηλού κύρους υπηρεσίες (push factors).

⁴ Πιο συγκεκριμένα, αφορά τις υπάρχουσες ανισότητες από την άποψη των αμοιβών, των πόρων, της κοινωνικής ασφάλισης στις οποίες εκτίθενται οι εργαζόμενοι.

⁵ Με τον όρο «επαγγελματική στρατολόγηση» εννοείται «η πορεία και οι χαρακτηριστικές διαδικασίες ένταξης στο επάγγελμα» (Αναφέρεται στο Watson, 2005: 226).

(Becker κ.ά. 1961) του επιμέρους επαγγέλματος διαμέσου πίεσης που ασκείται από την ομάδα συναδέλφων στον προσανατολισμό τους στην εργασία (Watson, 2005: 226).

Επιπλέον, σε αντίθεση με ό, τι συνεπάγεται το πρότυπο μιας συμβατικής καριέρας, οι εργαζόμενοι σε χαμηλού κύρους επαγγέλματα αποκτούν δεξιότητες με την πάροδο του χρόνου και αποκτούν αντιλήψεις γύρω από τις εργασιακές τους εμπειρίες (Hochschild, 1983; Crompton et. al, 1996; Crompton, 1998).

Σε ένα πλαίσιο που προσφέρει περιορισμένες ευκαιρίες για πρόοδο σε μια τυπική ιεραρχία σε όρους ειδίκευσης, ανταμοιβής ή ευθύνης, οι εργαζόμενοι σε χαμηλού κύρους υπηρεσίες πρέπει να αναπτύξουν στρατηγικές αντιμετώπισης τα οποία προσδίδουν κάποιο νόημα για την κατάσταση στην οποία βρίσκονται. Έτσι, για πολλούς η εργασία αποκτά βαθιά νοήματα που δεν είναι ορατά με αντικειμενικούς, κανονιστικούς όρους. Οι εργαλειακοί προσανατολισμοί στην εργασία (π.χ. η εργασία ως μέσον για άλλους σκοπούς) (Goldthorpe & Lockwood, 1968), η εργασία ως ένα παιχνίδι ή διαγωνισμό (Roy, 1958), η «επενδύση» στις κοινωνικές σχέσεις που αναπτύσσουν στο χώρο εργασίας και/ή μετατροπή της εργασίας σε μια μορφή αυτό-έκφρασης (Terkel, 1974) είναι μερικοί παράμετροι που αναδεικνύουν τον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι προσαρμόζονται στην πραγματικότητα ενός επαγγέλματος που προσφέρει περιορισμένες ευκαιρίες.

Με άλλα λόγια, λόγω της παραμονής τους στις υπηρεσίες χαμηλού κύρους, οι εργαζόμενοι διαμορφώνουν νέες αντιλήψεις για την εργασία και τη ζωή τους γενικότερα καθώς και φιλοδοξίες που αποτρέπουν την έξοδό τους από αυτά τα επαγγέλματα (Burawoy, 1976; Cohen, 1987; Κασιμάτη, 1992; Ψημμένος, 1995, Ψημμένος και Σκαμνάκης, 2008). Πιο συγκεκριμένα, οι έρευνες⁶ έχουν αναδείξει ότι δημιουργούνται διάφοροι σταθμοί και στάδια από τα οποία περνάει ο εργαζόμενος και από αυτά αντλεί κάποιες μορφές κύρους. Οι διάφορες αυτές πορείες όμως δεν μπορούν να γίνουν κατανοητές χωρίς μια εντελεχί κοινωνιολογική ανάλυση των επαγγελμάτων.

Έτσι, έρευνες που εξετάζουν συγκεκριμένες επαγγελματικές κατηγορίες επικεντρώνονται σε δύο βασικούς τομείς ανάλυσης που αφορούν τόσο τις συνθήκες ζωής που αντιμετωπίζουν οι άνθρωποι (αντικειμενικοί παράγοντες) όσο και τις επιπτώσεις αυτών επάνω στην σκέψη και στην δράση των ανθρώπων (υποκειμενικές παραμέτρους) (Ψημμένος, 2003; Κασιμάτη και Μουσούρου, 2007; Βασιλικού, 2007, Ψημμένος και Σκαμνάκης, 2008; Παπαταξιάρχης, 2008).

⁶ Παραδείγματος χάριν, η πρωτοποριακή μελέτη του Cressey δείχνει ότι ακόμα και στα επαγγέλματα που σχετίζονται με τη βιομηχανία του σεξ, τα υποκείμενα διαμορφώνουν κάποιες πορείες από τις οποίες αντλούν κύρος. Βλέπε επίσης Anderson, 1923; Newby, 1977.

Η διδακτορική διατριβή πάνω στην οποία βασίζεται η παρούσα ομιλία ακολουθεί λοιπόν μια λογική ανάδειξης εκείνων των *αντικειμενικών* και *υποκειμενικών* παραγόντων που συγκροτούν την έννοια της σταδιοδρομίας στην περίπτωση των Ρουμάνων μεταναστριών που εργάζονται στις υπηρεσίες καθαρισμού στην Ελλάδα.

Οι *αντικειμενικοί παράγοντες* έχουν να κάνουν με μια δοσμένη πραγματικότητα που βασίζεται σε αντικειμενικά στοιχεία. Πιο συγκεκριμένα, οι αντικειμενικοί παράγοντες είναι όλοι εκείνοι οι οποίοι αφορούν τις συνθήκες εργασίας και απασχόλησης (ωράρια, μισθοί, καθήκοντα, ευκαιρίες για επαγγελματική κινητικότητα) καθώς και τις υπάρχουσες ιεραρχίες στο χώρο εργασίας. Οι *υποκειμενικοί παράγοντες* είναι εκείνοι οι οποίοι συνδέονται με τις προσωπικές εκτιμήσεις του εργαζομένου σχετικά με την πορεία του μέσα στην εργασία στις υπηρεσίες καθαρισμού καθώς και με τις προοπτικές κοινωνικής του εξέλιξης. Πιο συγκεκριμένα, οι παράγοντες αυτοί αφορούν την ερμηνεία που ο εργαζόμενος προσδίδει στην εργασιακή του κατάσταση, στις σχέσεις που διαμορφώνονται στα πλαίσια της εργασίας του καθώς και στις οικονομικές και κοινωνικές του καταστάσεις (Κασιμάτη, 2004).

Στην έρευνα εξετάζονται οι περιπτώσεις των Ρουμάνων μεταναστριών που εργάζονται σε δύο διαφορετικούς τύπους απασχόλησης μέσα στις υπηρεσίες καθαρισμού. Από τη μία οι αυτοαπασχολούμενες εξωτερικές οικιακές εργάτριες, και από την άλλη οι απασχολούμενες σε συνεργία καθαρισμού. Σκοπός είναι να αναδειχθούν οι αντιλήψεις των μεταναστριών για την σταδιοδρομία τους και εάν και σε ποιο βαθμό οι αντιλήψεις αυτές διαφοροποιούνται ανάλογα με τον τύπο απασχόλησης. Αυτό διότι από προηγούμενες μελέτες φαίνεται ότι τα καθήκοντα, τα δικαιώματα βάσει του συμβολαίου, η ύπαρξη ή μη μιας τυπικής ιεραρχίας μέσα στο επάγγελμα καθώς και οι σχέσεις με τους εργοδότες διαφέρουν ανάμεσα στην αυτοαπασχόληση και την μισθωτή εργασία (Gouldner, 1954).

Η έρευνα- γενικές τάσεις

Από την μέχρι στιγμής έρευνα μου προκύπτουν ορισμένες αρχικές γενικές τάσεις.

Παραδείγματος χάριν, όσον αφορά στις αντικειμενικές παραμέτρους, αυτό που παρατηρείται είναι ότι, με την πάροδο του χρόνου υπάρχει μια *βελτίωση του επιπέδου πληρωμής*. Φαίνεται όμως πως η βελτίωση αυτή συνδέεται και με μια άλλη παράμετρος. Οι οικιακές εργάτριες προτιμούν την άμεση πληρωμή, χωρίς καμία άλλη απαίτηση όπως, παραδείγματος χάριν, η ασφάλιση ή η ιατρική κάλυψη.

Επίσης, είναι ενδιαφέρον πως η μέχρι τώρα έρευνά μου φαίνεται να επιβεβαιώσει άλλες μελέτες που έχουν αναδείξει ότι η οικιακή εργασία παρέχει μια *ευελιξία* σε ότι αφορά τις ώρες εργασίας, τον τύπο απασχόλησης και τους τρόπους εκτέλεσης των καθηκόντων όπως και της επιλογής της εργοδοτικής οικογένειας. Παραδείγματος χάριν, στην περίπτωση των μεταναστριών που εργάζονται ως εξωτερικές οικιακές εργάτριες, φαίνεται πως ο συγκεκριμένος τύπος απασχόλησης συνεπάγεται την αντιμετώπιση της δουλειάς ως μια μορφή αυτοαπασχόλησης. Επιπλέον υπάρχουν κάποιες διαδικασίες όπως η επιλογή των σπιτιών και η διαμόρφωση ενός πελατολογίου, η δυνατότητα ελέγχου των ωραρίων που δημιουργούν μια αίσθηση *αυτονομίας*. Αυτό και επειδή μια μετανάστρια σε αυτή της την απασχόληση εκτελεί καθήκοντα που διαμορφώνονται μέσα από τη σχέση της με την εργοδότη. Από την άλλη, οι μετανάστριες οι οποίες εργάζονται στα συνεργεία καθαρισμού υπάγονται σε έναν πολύ πιο αυστηρό εργασιακό σχεδιασμό.

Επιπλέον, οι *διαπροσωπικές σχέσεις που αναπτύσσουν οι εργαζόμενες με τους εργοδότες* τους επηρεάζουν σε μεγάλο βαθμό τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνονται την εξέλιξη τους μέσα στην εργασία. Η παρέμβαση των εργοδοτών εκτός τους χώρου εργασίας και σε ένα καθαρά ηθικό χώρο της μετανάστριας εργαζόμενης έχει ως αποτέλεσμα την ταύτιση της τελευταίας με την εικόνα που έχει για εκείνη ο εργοδότης. Σε αυτό το σημείο φαίνεται να υπάρχουν διαφορές ανάλογα με τον τύπο απασχόλησης, με τις αυτοαπασχολούμενες να επηρεάζονται σε μεγαλύτερο βαθμό συγκριτικά με τις μισθωτές εργαζόμενες σε συνεργεία καθαρισμού⁷. Μια τελευταία αλλά πολύ σημαντική επισήμανση αφορά τα όρια της σταδιοδρομίας των μεταναστριών. Από τις συνεντεύξεις προκύπτει ότι οι μετανάστριες εργαζόμενες στις υπηρεσίες καθαρισμού, έχουν διαπεράσει συγκεκριμένα στάδια που συνοδεύονται από μικρότερο ή μεγαλύτερο κοινωνικό στίγμα: από την εσωτερική οικιακή εργασία στην εξωτερική, από την μονοεργοδοτική στην πολύ-εργοδοτική εργασία, από το συνεργείο καθαρισμού στην πολυεργοδοτική εξωτερική εργασία στις υπηρεσίες καθαρισμού και από απλή μισθωτή στο συνεργείο καθαρισμού σε «προϊσταμένη» σε μια ομάδα στο συνεργείο.

Μια πολύ ενδιαφέρουσα διάσταση της υποκειμενικής σταδιοδρομίας των μεταναστριών μέσα στις υπηρεσίες καθαρισμού αφορά τη *σταδιακή ένταξη τους στους ρόλους του συγκεκριμένου επαγγέλματος*. Εάν στην αρχή θεωρούσαν ότι ένα τέτοιο επάγγελμα δεν είναι κατάλληλο για εκείνες, στην πορεία αποδέχονται την αναγκαιότητα της απασχόλησης τους

⁷ Στην έρευνά του, ο Fanon θέτει το ζήτημα αυτό όταν εντοπίζει μια έντονη αυτοαναίρεση από την πλευρά των μαύρων της Αμερικής. Η αυτοαναίρεση έχει να κάνει με το ότι η υποτέλεια και η αλλοτρίωση στον ηθικό χώρο έχουν σαν αποτέλεσμα οι μαύροι να βλέπουν τον εαυτό τους όπως τους έβλεπαν οι άσπροι.

σε αυτό (για οικονομικούς και ψυχολογικούς λόγους) και σταδιακά ταυτίζονται με την συγκεκριμένη εργασία και αποδίδουν στους εαυτούς τους την εικόνα της «καλής οικιακής εργάτριας».

Πιο πολύ, παρατηρείται η υιοθέτηση των εξής ρόλων:

1. «Η εργοδότηρια του εαυτού»

Η Anisoara είναι 35 χρονών και τα τελευταία δέκα χρόνια εργάζεται ως αυτοαπασχολούμενη οικιακή εργάτρια. Στην αφήγηση της αναφέρει: «Μέσα σε αυτή τη δουλειά νιώθω ελεύθερη, πάω όποτε θέλω [...] δεν έχω αφεντικό [...] για να μην σου πω ότι είναι η μοναδική δουλειά η οποία μου επιτρέπει να μεγαλώσω τα παιδιά μου».

2. «Η αξιοπρεπή γυναίκα»

Η Alina, μια νέα κοπέλα 26 ετών η οποία εργάζεται ως οικιακή εργάτρια από τα 16 της λέει αναφερόμενη στην δουλειά της: «αυτή είναι θέση για μια σοβαρή κοπέλα, μια οικογενειάρχισσα δεν μπορεί να δουλέψει σε καφετέρια, αυτό είναι για τις κοπέλες που θέλουν να βγάλουν εύκολα χρήματα, δεν είναι για μια σοβαρή κοπέλα».

3. «Η κοσμοπολίτισσα»

Για την Nuti, 45 ετών, μισθωτή οικιακή εργάτρια σε συνεργείο καθαρισμού, η εμπειρία της οικιακής εργασίας έχει ένα βαθύτερο νόημα. Σταδιακά αποκτά την εξής αντίληψη για τη δουλειά της: «Είναι ψυχαγωγικό να πάω στη δουλειά. Είμαι μια κυρία, ντυμένη στα λευκά, με στολή. Όταν φτάνω στη Ρουμανία, δεν μου αρέσει άλλο να κάνω αυτό που έκανα. Παρότι κι' εδώ είναι δουλειά [εννοεί σκληρή] εδώ είσαι μια κυρία, με την τσάντα στον ώμο, σε κοιτούν σαν να είσαι από πιο ψηλά».

Επίλογος

Κλείνοντας θα έλεγα ότι η έννοια της σταδιοδρομίας εάν και εν πολλής παραμελημένη, επανέρχεται διότι στην κοινωνική πολιτική δεν είναι μόνο το θεσμικό ή το νομοθετικό πλαίσιο που έχουν σημασία. Είναι φανερό πως δεν μπορούμε να παραμελήσουμε το πώς τα ίδια τα υποκείμενα δρουν, αντιλαμβάνονται και αντιδρούν μέσα σε ένα κοινωνικό χώρο.

Ακόμα, η διερεύνηση της σταδιοδρομίας μέσα στην οικιακή εργασία, ένα κατεξοχήν χαμηλού κύρους επάγγελμα, αναδεικνύει ότι ο τύπος απασχόλησης παίζει ρόλο στην διαμόρφωση της έννοιας της σταδιοδρομίας. Επίσης, συμβάλει στην παροχή αποσαφηνίσεων του γιατί οι μετανάστες εργαζόμενοι στις υπηρεσίες καθαρισμού παραμένουν σε επαγγέλματα που δεν τους επιτρέπουν την ανάπτυξη κοινωνικού κύρους.

Βιβλιογραφία

- Anderson N. (1923) *The Hobo: The Sociology of the Homeless Man*, University of Chicago Press: Illinois.
- Anderson, B. & A. Phizacklea (1997) *Migrant Domestic Workers: A European Perspective*, Leicester: Leicester University / EU.
- Becker κ.ά., (1961) *Boys in White*, Chicago: University of Chicago Press.
- Brower L. & M. Priester (1983) ‘Living in between: Turkish women in their homeland and in the Netherlands’ in A. Phizaclea (Ed.), *One way ticket: Migration and female labour* (pp.113-129), London, UK: Routledge.
- Brown, R. (1984) “Working on Work”, in *Sociolgy*, vol. 18, no. 3, pp. 311-323.
- Burawoy M. (1979) *Manufacturing Consent : Changes in the Labor Process under Monopoly Capitalism*, Chicago: Chicago University Press.
- Cohen R. (1987) *The New Helots: Migrants in the International Division of Labour*. Oxford: Oxford Publishing Services.
- Crompton R., Gallie D. and Purcell (eds.) (1996) *Changing Forms of Employment : Organisation, Skills and Gender*, London, Routledge.
- Crompton, P. (1998) *Class and Stratification. An Introduction to Current Debates* (2nd edition), Cambridge: Polity Press.
- DuBois & Eaton, I. (1995) *The Philadelphia Negro: A Social Study*, University of Pennsylvania Press (Philadelphia).
- Fanon, F. (1986) *Black Skin, white Masks*, Pluto, London.
- Glenn, E. (1986) *Issei, Nisei, War Bride: Three Generations of Japanese American Women in Domestic Service*, Temple University Press, Philadelphia.
- Gold R. (1952) “Janitors Versus Tenants: A Status-Income Dilemma”, *The American Journal of Sociology*, Vol. 57, No. 5, The Sociological Study of Work. March, pp. 486-493.
- Gouldner, A.W. (19545) *Patterns of Industrial Bureaucracy*, The Free Press, New York.
- Goldthorpe, Lockwood et al., (1968) *The Affluent Worker: Industrial Attitudes and Behaviour*, Cambridge University Press, Cambridge.

- Hochschild A. R. (1985) *The Managed Heart: the Commercialization of Human Feeling*, Berkeley, California: University of California Press.
- Hughes, E. (1937) “Institutional office and the person”, *American Journal of Sociology*, vol. 43, pp. 104-143.
- Lush S. & J. Urry (1987) *The End of Organised Capitalism*, Cambridge: Polity Press.
- Newby H., (1977) *The Deferential Worker: A study of farm workers in East Anglia*, London: Allen Lane.
- Peck J., (1996) *Work-place: The social regulation of labour markets*, London: The Guilford Press.
- Penn, Rose & Rubery (eds.) (1994) *Skill and Occupational Change*, Oxford University Press, Oxford.
- Roy D. (1958) “‘Banana Time’: Job Satisfaction and Informal Interaction”, *Human Organization* 18, σελ. 158-168.
- Stebbins, R.A. (1970) “Career: the subjective approach” *Sociological Quarterly*, vol. 11, pp. 32-49.
- Therborn G. (2006) ‘Meaning, mechanisms and patterns and forces: An introduction’ in Therborn G. (ed.), *Inequalities of the world. New Theoretical Frameworks, Multiple Empirical Approaches*, Verso: London, New York.
- Terkel, S. (1974) *Working: People Talk About What They Do All Day and How They Feel About What They Do*, NY: Pantheon/Random House.
- Thompson K. (ed.) (2003), Cressey P., (1932) *The Taxi-Dance Hall. A Sociological Study in Commercialized Recreation and City Life*, London: Routledge.
- Urry J. (1990) ‘Work, production and social relations’, *Work, Employment and Society*, 4(2), pp.271-80.
- Watson T. J, (2005) *Κοινωνιολογία, Εργασία και Βιομηχανία*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Βασιλικού Κ., (2007), *Γυναικεία Μετανάστευση και Ανθρώπινα Δικαιώματα. Μια βιογραφική έρευνα για τις οικιακές βοηθούς από τα Βαλκάνια και την Ανατολική Ευρώπη*, Ακαδημία Αθηνών, Γραφείο Διεθνών και Συνταγματικών Θεσμών, Αθήνα.

- Κασιμάτη Κ. κ.ά. (1992), *Πόντιοι Μετανάστες από την πρώην Σοβιετική Ένωση: Κοινωνική και Οικονομική τους Ένταξη*, Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο και Γενική Γραμματεία Απόδημου Ελληνισμού.
- Κασιμάτη Κ. (2004) *Δομές και Ροές: Το Φαινόμενο της Κοινωνικής και Επαγγελματικής Κινητικότητας*, Αθήνα: Gutenberg.
- Κασιμάτη Κ. και Μουσούρου Λ. (2007) *Φύλο και μετανάστευση: Θεωρητικές αναφορές και εμπειρική διερεύνηση, τόμος 1*, ΚΕΚΜΠΚΟΠ, Αθήνα: Gutenberg.
- Παπαταξιάρχης, Ε. κ. ά. (2008) *Κόσμοι της οικιακής εργασίας. Φύλο, μετανάστευση και πολιτισμικοί μετασχηματισμοί στην Αθήνα του πρώιμου 21ου αιώνα*, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα.
- Ψημμένος, Ι., (1995) *Μετανάστευση από τα Βαλκάνια*, Αθήνα: Glorybook – Παπαζήσης.
- Ψημμένος, Ι. (2008) «Μεταναστευτικοί Πληθυσμοί: Κοινωνικές Σχέσεις και Συνθήκες Ζωής» στο Τσίμπος, Κ. *Εισαγωγή στην Πληθυσμιακή Γεωγραφία*, σελ. 213-259, εκδ. Σταμούλης, Αθήνα.
- Ψημμένος Ι. και Σκαμνάκη Χρ. (2008) *Οικιακή Εργασία των Μεταναστριών και Κοινωνική Προστασία. Η Περίπτωση των Γυναικών από την Αλβανία και την Ουκρανία*. Αθήνα: Παπαζήσης.